

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2025. № 2.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.2.5>

УДК 336.02:336.4:332.14

Б. І. Пишук,

д. е. н., професор, професор кафедри фінансових технологій та консалтингу,

Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7930-0791>

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ
ГРОМАД УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ ВОЄННОГО СТАНУ
ТА ВЕКТОРІВ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ**

B. Pshyk,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Financial Technologies and Consulting, Lviv National Ivan Franko University

**ENSURING THE FINANCIAL SUSTAINABILITY OF TERRITORIAL
COMMUNITIES OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE
CHALLENGES OF MARTIAL STATE AND VECTORS OF POST-WAR
RECONSTRUCTION**

Акцентовано увагу на фінансовій стійкості територіальних громад як комплексній характеристиці їх функціонування і розвитку, яка втілюється через здатність громади ефективно управляти своїми фінансовими ресурсами, забезпечувати сталі надходження до бюджету задля виконання покладених на неї функцій, підтримки повноцінного життєвого середовища

для своїх мешканців, надання їм високоякісних та доступних публічних послуг.

Проведений аналіз структури доходів місцевих бюджетів України виявив суттєву роль податкових надходжень у зміцненні фінансової стійкості територіальних громад, що проявляється у постійному зростанні їх частки та поступовому зниженні залежності від офіційних трансфертів держави. Нині існує потреба в розширенні бази місцевих податків і зборів, поширенні практики самооподаткування в територіальних громадах, забезпеченні прозорого управління бюджетом, підвищенні ефективності системи збору податків, раціональному здійсненні видатків для збалансованого розвитку території, ефективному управлінні активами через оренду, фінансовий лізинг та продаж.

Висвітлено підходи до забезпечення фінансової стійкості територіальних громад на основі розширення дохідної бази, економії коштів і майна громад, формування фінансових резервів на зумовлені воєнним станом непередбачені видатки та підтримку життєздатності громади, зниження боргового навантаження, поступового формування бюджету розвитку, використання механізмів грантової підтримки, створення фондів розвитку громад.

Обґрунтовано необхідність використання низки організаційно-економічних механізмів, спрямованих на зміцнення фінансової стійкості та повоєнне відновлення громад в Україні, спрямованих на залучення зовнішнього фінансування, підвищення економічної привабливості територій, підтримку і сприяння розвитку малого і середнього бізнесу, стимулювання економічної активності на території громад, збільшення кількості робочих місць на території громади (створення індустріальних парків, бізнес-інкубаторів, агенцій місцевого розвитку, реалізація крауфандингових проєктів та ін).

The focus is on the financial sustainability of territorial communities as a comprehensive characteristic of their functioning and development, which is embodied in the ability of the community to effectively manage its financial resources, ensure stable revenues to the budget in order to fulfill the functions assigned to it, support a full-fledged living environment for its residents, and provide them with high-quality and accessible public services.

The analysis of the structure of revenues of local budgets of Ukraine revealed the significant role of tax revenues in strengthening the financial sustainability of territorial communities, which is manifested in the constant growth of their share and the gradual decrease in dependence on official state transfers. Currently, there is a need to expand the base of local taxes and fees, spread the practice of self-taxation in territorial communities, ensure transparent budget management, increase the efficiency of the tax collection system, rational implementation of expenditures for balanced development of the territory, and effective asset management through lease, financial leasing and sale.

The approaches to ensuring the financial sustainability of territorial communities are highlighted based on expanding the revenue base, saving funds and property of communities, forming financial reserves for unforeseen expenses caused by martial law and supporting the viability of the community, reducing the debt burden, gradually forming a development budget, using grant support mechanisms, creating community development funds.

The need to use a number of organizational and economic mechanisms aimed at strengthening the financial sustainability and post-war restoration of communities in Ukraine, aimed at attracting external financing, increasing the economic attractiveness of territories, supporting and promoting the development of small and medium-sized businesses, stimulating economic activity in the territory of communities, increasing the number of jobs in the territory of the community (creating industrial parks, business incubators, local development agencies, implementing crowdfunding projects, etc.) is substantiated.

Ключові слова: *видатки місцевих бюджетів, воєнний стан, доходи місцевих бюджетів, місцеві бюджети, повоєнне відновлення, податкові надходження, територіальна громада, фінансова стійкість.*

Keywords: *local budget expenditures, martial law, local budget revenues, local budgets, post-war reconstruction, tax revenues, territorial community, financial sustainability.*

Постановка проблеми. Проблематика забезпечення фінансової стійкості територіальних громад (ТГ) завжди перебувала в полі зору як академічної спільноти, так і фахівців-практиків. Адже від рівня фінансової стійкості суттєвим чином залежать результати функціонування ТГ, особливо в частині рівномірного розподілу ресурсів, збалансованого розвитку інфраструктури, а також ефективній підтримці економічного поступу територій.

Особлива увага в Україні до питань вибору напрямів та механізмів забезпечення фінансової стійкості ТГ спостерігається з 2014 року з огляду на характер суспільних процесів, які відбулися з цього моменту під час реалізації адміністративної та бюджетної децентралізації і відбуваються досі. А з початком повномасштабної війни, розпочатої російським агресором проти нашої держави, ця проблематика постала особливо гостро, оскільки до спектра традиційних викликів і проблем, які мали місце у багатьох територіальних громадах до початку війни (нестабільність доходів бюджету, неефективний розподіл видатків, брак інвестиційних ресурсів), додалися нові, які не були враховані, або ж сприймалися як мало ймовірні. Це – страшні руйнування українських міст та сіл, знищення критичної інфраструктури, значне скорочення бізнесової активності, повна або часткова втрата активів підприємств, клієнтської бази та ринків збуту продукції, втрати багатьма мешканцями цих громад місця праці та, відповідно, джерела доходів, а відтак і поява мільйонів вимушених переселенців. Усі ці зазначені вище чинники, які в теперішній час активно проявляються на тлі фінансової

нестабільності, є сьогодні домінуючими та впливатимуть впродовж тривалого часу на фінансову стійкість ТГ.

Сьогодні більшість ТГ в Україні працюють в екстремальних умовах, що потребує належного забезпечення їх фінансової стійкості, виходячи не лише з поточної ситуації, а й перспектив подальшого розвитку у напрямі повоєнної відбудови територій, укріплення їхніх позицій в національній економіці та стабільності функціонування у майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі теоретичні і практичні аспекти дослідження фінансової стійкості в умовах проведення реформи адміністративно-територіального устрою і місцевого самоврядування знайшли відображення у працях відомих українських вчених-економістів, зокрема: Бондарук Т.Г., Бондарук І.С., Дубина М.В. [1]; Бурик М.М. [2]; Возняк Г.В., Патицька Х.О. [3]; Кожухова Т.В., Бочарова Ю.Г. [4]; Костирко Л.А. [5]; Лисяк Л.В., Кушнір А.І. [6]; Пітюлич М.М., Крупка А.Я., Мінкович В.Т., Чакій О.І. [7]; Раделицький Ю.О. [8] та ін. Слід зазначити, що в результаті здійснених наукових пошуків зазначеними вченими і практиками сформовано теоретичні засади дослідження фінансової стійкості ТГ, розроблено науково-методичні підходи до її оцінювання, сформовано ключові напрями та практичні рекомендації стосовно підвищення ефективності функціонування ТГ на базі формування та використання фінансових ресурсів. Однак, незважаючи на значний внесок науковців у розвиток теорії місцевих фінансів, питання впливу війни на фінансову стійкість ТГ та формування дієвих механізмів її забезпечення потребують додаткових досліджень.

Метою статті є окреслення механізмів забезпечення фінансової стійкості територіальних громад з огляду на виклики воєнного стану в Україні та орієнтири повоєнного відновлення територій.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Однією із найважливіших умов забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку держави та

підвищення добробуту українського населення виступає формування самодостатніх та стійких у фінансовому плані ТГ, здатних самостійно вирішувати питання місцевого значення. Ця умова відповідає змісту та спрямуванню реформи фінансової децентралізації, згідно якої ТГ повинні забезпечити формування фінансових ресурсів в обсягах, достатніх для забезпечення своїх мешканців необхідними суспільними послугами, а також фінансування соціальних програм та інфраструктурних проєктів, спрямованих на досягнення загального розвитку громади та підвищення якості життя громадян.

Аналіз та узагальнення наукових праць [1-7], присвячених означеній проблематиці, дає підстави стверджувати, що більшість авторів у своїх дослідженнях беруть за основу традиційний підхід, згідно якого щодо забезпечення фінансової стійкості ТГ відбувається шляхом формування достатнього для виконання планових показників обсягу надходжень до бюджетів громад, а також здійснення ефективного контролю за видатками місцевих бюджетів. Цілком поділяємо думку Раделицького Ю.Ю., що з огляду на зміни, спричинені процесами фінансової децентралізації та адміністративно-територіальної реформи головними орієнтирами функціонування місцевих бюджетів є активізація внутрішнього потенціалу, розширення дохідної бази, а також оптимальне використання ресурсів ТГ та забезпечення її економічного розвитку [8].

Такий підхід є цілком правомірним за умови стабільності економічних умов та політичної ситуації, однак з огляду на процеси, які відбувалися впродовж останніх років та продовжують відбуватися в Україні (економічна нестабільність, повномасштабна війна росії проти українського суспільства, а також поширення коронавірусної пандемії, наслідки якої відчуються й досі), потребує перегляду з позицій протидії зазначеним явищам і процесам, подолання наслідків їх деструктивного впливу, а також адаптації до змін та збереження основних характеристик та параметрів життєздатності ТГ.

Поняття фінансової стійкості ТГ є комплексним поняттям, яке, з огляду на нову реальність та сучасні умови функціонування ТГ, повинно охоплювати низку важливих напрямів, зокрема: 1) можливості отримання ТГ доходів в обсягах, достатніх для покриття їхніх видатків та виконання органами управління ТГ покладених на них функцій і завдань; 2) досягнення збалансованості між доходами і видатками або ж профіциту бюджету ТГ; 3) можливість самостійно забезпечувати розвиток території у поточному та довгостроковому періодах; 4) збереження основних характеристик життєздатності і параметрів функціонування ТГ через протистояння негативному впливу чинників внутрішнього і зовнішнього середовища, а також фінансових ризиків; 5) повноту і вчасність у виконанні фінансових зобов'язань ТГ; 6) ефективне та раціональне використання фінансових ресурсів; 7) здатність до адаптації ТГ в кризових ситуаціях та відновлення її функціоналу з огляду на прояв фінансових шоків.

Забезпечення фінансової стійкості ТГ є ключовим чинником для їх успішного відновлення та подальшого поступу. Навіть у тих громадах, які мають достатньо джерел надходжень до власного бюджету, не вистачає ресурсів для розвитку, забезпечуються лише основні статті витрат – освіта, медицина, комунальні послуги, зарплати в бюджетній сфері тощо. В умовах воєнного стану фінансове навантаження на місцеві бюджети дедалі посилюється з огляду на розширення переліку пільгових категорій населення, появу та поступове збільшення у громадах кількості внутрішньо-переміщених осіб (кількість яких станом на кінець жовтня 2024 року сягнула понад 4,6 млн. осіб) [9], а також зростання витрат, спрямованих на виконання відповідних норм стосовно безпечного функціонування громад та їхніх мешканців.

На нашу думку, однією із ключових тенденцій, які свідчать про підвищення фінансової стійкості та готовності до багатовимірних потрясінь з огляду на сучасний стан, є послаблення залежності ТГ від субвенцій та дотацій від державного бюджету. Як свідчать дані табл. 1, впродовж 2018 –

2024 років левову частку у структурі доходів місцевих бюджетів займають податкові надходження, яка постійно зростала з 41,35 до 64,94%.

Таблиця 1. Динаміка показників структури доходів місцевих бюджетів в Україні у 2018–2024 рр., %

Види надходжень	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Податкові надходження	41,35	48,27	60,57	59,74	70,88	66,59	64,94
Неподаткові надходження	4,98	4,66	4,55	4,68	3,97	5,59	6,08
Доходи від операцій з капіталом	0,38	0,52	0,74	0,60	0,41	0,55	0,72
Офіційні трансферти	53,15	46,44	33,97	34,91	24,64	27,18	27,95
Надходження від ЄС та міжнародних організацій	0,02	0,01	0,03	0,01	0,04	0,03	0,22
Надходження до цільових фондів	0,12	0,11	0,14	0,1	0,06	0,05	0,09

Джерело: розраховано і складено за даними [10]

Така динаміка свідчить лишень про успішне втілення реформи децентралізації в Україні та позитивний вплив на стійкість бюджетів ТГ. В контексті даного напрямку зміцнення фінансової стійкості ТГ повинно відбуватися в площині розширення бази місцевих податків і зборів, підтримки малого і середнього бізнесу з використанням податкових інструментів, ревізії податкової політики, забезпечення прозорого управління бюджетом, а також посилення контролю і підвищення ефективності системи збору податків.

Натомість частка неподаткових надходжень перебувала на незначному рівні (в діапазоні 4 – 6%) та не зазнала суттєвих змін, що потребує посиленої уваги до даного джерела надходжень та пошуку механізмів щодо зростання його частки у доходах ТГ. А частка доходів від операцій з капіталом не досягала навіть 1%, що є яскравим свідченням неефективного використання комунальної власності як джерела додаткових доходів в діяльності ТГ.

Значна частина доходної частини місцевих бюджетів формується за рахунок офіційних трансфертів від органів влади вищого рівня. За досліджуваний період їх частка у сукупних доходах місцевих бюджетів попри тенденцію до скорочення ще залишається значною – майже 28% на

кінець 2024 року, тоді як за період з 2018 по 2021 рік значення цього показника коливалося в межах 53 – 35%. Одним із завдань, які постають нині перед ТГ, є підвищення ефективності використання офіційних трансфертів шляхом посилення контролю за їх цільовим витрачанням цих коштів, забезпечення своєчасності їх використання на передбачені чинним законодавством цілі і напрями, недопущення необґрунтованого утворення залишків субвенцій, які підлягають поверненню до Державного бюджету.

Як бачимо, фінансова стійкість територіальних громад пов'язана зі структурою фінансових ресурсів, а зростання частки власних доходів та відчутне послаблення залежності від зовнішніх джерел фінансування позитивно позначаються на її зміцненні. Саме тому й доходи із місцевих джерел забезпечують формування фінансових ресурсів для розвитку інфраструктури та бізнес-середовища, які вкрай необхідні для відновлення територій. Однак ТГ повинні намагатися диверсифікувати свої джерела доходів, щоб зменшити залежність від будь-якого одного потоку надходжень, що допомагає захиститися від економічних спадів та посилити загальну фінансову стійкість громади..

Важливим кроком на шляху до зміцнення фінансової стійкості ТГ є поширення практики самооподаткування на її мешканців як форми платежів, що впроваджують на основі місцевого референдуму або загальних зборів громадян. Механізм справляння платежів із самооподаткування передбачає добровільне внесення громадянами грошових коштів для фінансування заходів із благоустрою населених пунктів, розвитку комунального господарства та побутової сфери [11, с. 320 – 321]. Станом на нинішній день цей підхід в Україні не набув належного розвитку через слабе бажання щодо сплати платежів із самооподаткування, брак достатніх фінансових ресурсів у багатьох мешканців (особливо у сільських громадах), ризики нецільового спрямування та неефективного використання коштів із самооподаткування цих проблем. Для належного поширення практики самооподаткування мешканців в ТГ та забезпечення на цій основі достатніх обсягів надходжень

передусім потрібно обґрунтувати потребу у запровадженні нових видів податків чи зборів, виходячи з умов економічного розвитку конкретної громади, вивчити громадську думку на предмет доцільності впровадження платежів із самооподаткування, провадити активну інформаційно-просвітницьку роботу, визначити перелік заходів та обсяги коштів на їх реалізації, а також розробити механізм контролю за дотриманням цільового призначення і ефективністю використання платежів із самооподаткування. До відома мешканців громади має бути доведено інформацію про плановані заходи, прогнозні фінансові результати із впровадження платежів із самооподаткування, а також вигоди, які отримає громади та її жителі зокрема

Відтак збільшені повноваження та фінансові можливості для ТГ повинні бути спрямовані на формування нового суспільного договору між громадянами та ОМС задля сприяння взаємній довірі: сплачуючи податки до муніципальних бюджетів, місцеві жителі та бізнес стають “принципалами”, що дозволяє їм вимагати від своїх “агентів” в особі ОМС якісних публічних послуг в обмін на збільшення податків [12].

Кращі значення показників, які характеризують фінансові аспекти функціонування ТГ вказують на підвищення фінансової стійкості, адже зростаюча тенденція питомої ваги власних надходжень у сукупному обсязі доходів громади свідчить про здатність громади мобілізувати фінансові ресурси з різних джерел надходжень (зокрема й від місцевих податків і зборів), а також зміцнення готовності протистояти впливу шоків, які виникають в ході настання екстремальних ситуацій (воєнного стану, пандемій, стихійних лих тощо) та дії чинників економічної нестабільності.

Разом з тим підвищення фінансової стійкості ТГ слід забезпечувати не лише за рахунок знаходження додаткових джерел розширення дохідної бази та, відповідно, зростання обсягів грошових надходжень, а й економії коштів, а також ефективного використання вже наявних ресурсів та майна, що перебувають у розпорядженні ТГ. Йдеться, зокрема, про впровадження енергозберігаючих технологій у громадських будівлях та приміщеннях

інфраструктури, підтримку проєктів модернізації систем освітлення, водопостачання та опалення. Тому органам управління слід працювати над зменшенням видатків на утримання майнового комплексу громади шляхом: впровадження режиму надзвичайної економії матеріальних ресурсів, в першу чергу енергетичних – це запровадить систему більш ефективного використання ресурсів і призведе до зменшення постійних витрат.

Ще одним напрямом забезпечення економії коштів є використання механізму аутсорсингу, що полягає у залученні органами місцевого самоврядування на договірній основі сторонніх організацій для забезпечення виконання ними окремих повноважень із забезпечення життєдіяльності громади (виробництва продукції, виконання робіт та послуг, необхідних для ТГ; здійснення благоустрою населених пунктів громади; обслуговування населення засобами транспорту і зв'язку; участі у створенні, розвитку та реконструкції об'єктів інженерного забезпечення і транспортного обслуговування тощо). Використання цього механізму створює можливості оптимізації структури апарату і штатного розпису ТГ шляхом передачі частини завдань та процесів стороннім виконавцям на умовах субпідряду (відбір яких відбувається через тендерні процедури), що дасть змогу скоротити витрати на обслуговування зазначених процесів та на фонд заробітної плати.

Економія витрат може бути частково досягнута й шляхом поєднання аутсорсингу із використанням в роботі ТГ цифрових технологій для підвищення ефективності діяльності ОМС. Яскравим прикладом такого поєднання є ІТ-аутсорсинг у муніципалітеті Алмере (Нідерланди), згідно якого на договірних засадах було передано функції з надання ІТ-послуг ОМС (обслуговування мережі, комп'ютерного центру і робочих станцій) до відання компанії Fujitsu. Окрім економії окремих витрат вдалося підвищити продуктивність роботи працівників ОМС за рахунок переходу на віртуальні робочі місця, а також злучити відому та потужну компанію на територію муніципалітету [13, с. 16].

Черговим напрямом досягнення економії коштів є придбання основних засобів на засадах фінансового лізингу, що дає змогу залучити фінансові ресурси для оновлення та розвитку матеріально-технічної бази комунального господарства, зокрема в частині: придбання транспорту для потреб громади, високовартісного обладнання закладів освіти та охорони здоров'я, модернізації та створення об'єктів житлово-комунального господарства (мереж і об'єктів тепло-, енерго-, водопостачання, будівництва житла, об'єктів соціальної інфраструктури, поводження з відходами тощо). Використання схеми фінансового лізингу сприяє оновленню матеріально-технічного забезпечення ТГ та уникненню значних капітальних витрат на етапі придбання, оскільки вартість майна сплачується поступово впродовж терміну користування ним окремими частинами. Також у фінансовій практиці можуть мати місце випадки, коли інструмент фінансового лізингу використовується для надання майна громади іншим зацікавленим особам, що приносить додаткові доходи до місцевого бюджету у вигляді лізингових платежів.

Таким чином забезпечення фінансової стійкості ТГ за рахунок економії коштів є особливо актуальним підходом в умовах воєнного часу, оскільки дає змогу скоротити витрати ТГ не лише в поточному, а й довгостроковому періодах, а кошти, отримані внаслідок економії, можуть бути використані в цілях відновлення та повоєнної відбудови території.

Іншим механізмом, який позитивно позначається на фінансовій стійкості ТГ є надання в оренду з метою отримання додаткового доходу вільних площ земельних ділянок і приміщень, засобів зв'язку та комунікацій, обладнання та іншого майна і цінностей, що перебувають на балансі ТГ, однак не задіяні у процесі її діяльності. Також через оренду комунального майна реалізується своєрідна схема так званого «безпроцентного кредитування» ТГ, яка є популярною у зарубіжних країнах. Її відмінність від звичайної оренди полягає у тому, що оренда вноситься за декілька періодів наперед (наприклад за півроку, рік або ж кілька років) за умови повернення орендодавцем по закінченню цього періоду експлуатації частини дисконтного доходу. При цьому виникає ситуація, коли орендар фактично спочатку кредитує орендодавця, а

потім орендодавець повертає орендарю частину доходу. Перевагою такого способу є те, що ОМС як орендодавець відразу отримують досить значну суму коштів, яку можна використати для цілей розвитку ТГ, частину якої через певний час потрібно повернути. Такий підхід забезпечить ефективне використання активів та дозволить залучити додаткові грошові надходження. В частині вдосконалення роботи із активами ТГ необхідно: провести інвентаризацію комунального майна та належних їй земельних ресурсів, оновити їх нормативно-грошову оцінку; запровадити моніторинг показників майнового стану та ефективності використання активів (загалом, за напрямками діяльності, за окремими видами активів); активізувати надання в оренду наявних активів, що не використовуються в основній діяльності ТГ; здійснити списання предметів застарілого майна.

Ще одним з механізмів впливу на фінансову стійкість ТГ є продаж об'єктів рухомого та нерухомого майна, що перебувають у їхній власності. За рахунок таких доходів можливо суттєво поповнити місцевий бюджет, проте ТГ автоматично втрачає право власності на ці активи, а також можливість отримувати доходи від них у майбутньому. Однак, перш ніж здійснити продаж таких об'єктів, ОМС повинні ретельно оцінити, яким чином позначиться дана операція на фінансовій стійкості ТГ не лише з огляду на поточну ситуацію, а й перспективи подальшого розвитку. Наприклад, якщо продана земельна ділянка чи інші об'єкти нерухомого майна спрямовані на реалізацію окремих ініціатив місцевого розвитку (наприклад, заснування нового підприємства на території громади, для діяльності якого створюватимуться нові робочі місця), це може призвести майбутньому до зростання внутрішніх бюджетних доходів громади і підвищення її фінансової стійкості.

Важливе значення у процесі підвищення фінансової стійкості ТГ, особливо в умовах воєнного стану, має спроможність формувати фінансові резерви на покриття непередбачених витрат, які можуть мати місце як під час воєнного стану, так і виникати в ході повоєнного відновлення територій [14]. Необхідність фінансових резервів є важливою з огляду на такі причини: 1) появу економічних шоків та виникнення надзвичайних ситуацій; 2) наявність

фіскальних дисбалансів, зумовлених залежністю ТГ від нестабільних джерел надходжень; 3) провадження неналежних практик фінансового управління в діяльності ТГ тощо. Відсутність таких резервів або ж неспроможність їх наповнення свідчать про невідповідність громади до ситуацій із «просіданням» доходів чи здійснення непередбачених видатків і, безперечно, посилюють фінансову вразливість громади. Формування фінансових резервів є особливо актуальним у часі війни для надання життєво важливих послуг (особливо охорони здоров'я та ін.), забезпечення необхідними ресурсами для евакуації населення, відновлення роботи систем водо -, тепло і енергопостачання, використання за необхідності альтернативних джерел енергозабезпечення в кризових ситуаціях, ліквідації наслідків обстрілів та аварійних ситуацій, відновлення комунікацій та об'єктів інфраструктури. Загалом фінансові резерви виконують роль своєрідного «буфера запасу», що забезпечує підтримку процесів забезпечення життєздатності громади, не вдаючись до таких непопулярних рішень як скорочення обсягів надання базових послуг чи підвищення податків. До того ж політика у сфері формування та використання фінансових резервів повинна забезпечити наявність грошових коштів у достатніх обсягах для ліквідації наслідків впливу загроз і ризиків на життєдіяльність громади, а також доступність цих коштів у моменти часу, коли вони будуть найбільш потрібні.

Окрім розглянутих вище способів формування дохідної частини місцевих бюджетів органи управління ТГ можуть вдаватися до місцевих запозичень у формі отримання кредитів чи емісії муніципальних облігацій, які дають змогу забезпечити швидку мобілізацію фінансових ресурсів. Таке джерело не завжди може позитивно впливати на результати діяльності ТГ, оскільки за своєю економічною природою місцеві запозичення є зобов'язаннями, які потрібно вчасно погашати, а надмірне захоплення запозиченнями і подальші проблеми з обслуговуванням місцевого боргу однозначно негативно позначатимуться на фінансовій стійкості громади. Адже території із високим рівнем боргу та недостатніми фінансовими резервами є більш вразливими відносно впливу різного роду ризиків та характеризуються нижчою здатністю протистояння до фінансових потрясінь.

Тому до такого джерела фінансування слід передусім вдаватися у разі реалізації конкретних капіталомістких проєктів, розрахованих на довготерміновий період, які приносять грошові надходження в обсягах, достатніх для погашення заборгованості. У разі застосування подібних джерел фінансування ТГ повинні дотримуватися виваженої практики управління боргом, уникати надмірних запозичень, планувати свої фінансові зобов'язання з урахуванням можливостей їх своєчасного погашення та постійно контролювати рівень боргу. Це потребує встановлення і дотримання чітких лімітів запозичень, регулярного перегляду структури заборгованості, а також підтримання збалансованого боргового портфеля. Впровадження ефективних стратегій управління та рефінансування наявного боргу дасть змогу уникнути надмірних запозичень та забезпечувати боргову стійкість громади. Відтак одним із сигналів, за яким можна судити щодо зміцнення фінансової стійкості ТГ, є зниження боргового навантаження, диверсифікація джерел фінансування та розумне використання бюджетних коштів.

На жаль, у багатьох ТГ досі невирішеною є проблема, яка полягає у суттєвому переважанні частки поточних видатків над капітальними. Ці громади, намагаючись адаптуватися до змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі, спрямовують основні зусилля на досягнення рівноваги між доходами та витратами бюджету, що є для них основним фактором забезпечення фінансової стійкості у короткостроковому періоді. Для таких громад можна виділити низку спільних рис у реалізації їх фінансово політики: забезпечення та своєчасне виконання поточних платежів до бюджету громади, вчасне здійснення видатків та погашення зобов'язань, уникнення недофінансування видатків, касових розривів та забезпечення належного рівні ліквідності бюджету.

Успішне забезпечення фінансової стійкості ТГ як у часі війни, так і після її завершення, потребує комплексного підходу до управління процесами їх функціонування, зокрема й на базі застосування відповідних організаційно-економічних механізмів, наведених у табл. 2.

Таблиця 2. Організаційно-економічні механізми стимулювання розвитку ТГ

Назва	Зміст механізму	Переваги для ТГ	Вплив на фінансову стійкість громади
1	2	3	4
Індустріальний парк (ІП)	Виділена у межах ТГ і облаштована відповідною інфраструктурою (інженерними комунікаціями) територія для ведення господарської діяльності у сфері переробної промисловості, переробки промислових та побутових відходів, науково-технічної діяльності тощо.	Підвищення конкурентної привабливості ТГ; налагодження взаємодії між ОМС і бізнесом; розвиток місцевого бізнес-середовища; створення спеціальної інфраструктури з підведеними інженерними комунікаціями на чітко відведених ділянці; ефективний контроль за діяльністю підприємств в межах парку.	Економія ресурсів ТГ за з огляду на надання заявнику ІП фінансової допомоги за рахунок коштів держбюджету; збільшення рівня зайнятості населення та, відповідно, податкових надходжень до бюджету ТГ; ІП може стимулювати процеси релокації підприємств із території ведення бойових дій та при-фронтових зон у безпечні регіони.
Агенція місцевого економічного розвитку (АМЕР)	Інституція, діяльність якої спрямована на втілення стратегічних програм та проєктів розвитку територіальної громади / кількох громад, району, які вона охоплює своїми послугами.	Підвищення інвестиційної привабливості територіальної громади; функціонування агенції як посередника між владою, бізнесом і населенням; зростання якості проєктного та програмного менеджменту; залучення додаткового фінансового ресурсу у громаду; формування середовища довіри між стейкхолдерами місцевого економічного розвитку; формування актуальної повної детальної інформаційної бази про територіальну громаду; формування бізнес-кейсів для інвестування; розвиток місцевого бізнес-середовища	Допомога у створенні нового/залученні та підтримка існуючого бізнесу на території громади, що позначається на внутрішніх податкових надходженнях; залучення інвестиційних ресурсів для розвитку ТГ
Центр залучення інвестицій	Інституція, діяльність якої спрямована на формування і поширення інформації про інвестиційні можливості і переваги території, та яка здійснює супровід бізнес-інвестицій у територіальну громаду.	підвищення інвестиційної привабливості територіальної громади; налагодження довіри та взаємодії між ОМС та потенційним інвестором; формування детальної інформаційної бази про територіальну громаду та її представлення (зокрема, за допомогою інформаційних панелей (dashboard) як ефективних інструментів контролю і аналізу даних); формування бізнес-кейсів для інвестування; розвиток місцевого бізнес-середовища.	Просування інвестиційних можливостей громади та супроводу бізнес-інвестицій; сприяння залученню додаткового фінансового ресурсу у громаду
Бізнес-інкубатор (БІ)	Організація, діяльність якої спрямована на підтримку суб'єктів малого та середнього підприємництва на ранніх стадіях їх діяльності шляхом надання на певних умовах на визначений час спеціально обладнаних приміщень й іншого майна, консультаційних, бухгалтерських, юридичних та інших послуг	Формування середовища взаємодії між ОМС, бізнесом, мешканцями у умовах взаємної довіри, прозорості та чесності; підвищення економічної привабливості території громади; розвиток культури підприємництва	Формування сприятливих організаційно-економічних умов для розвитку малого і середнього бізнесу на території громади; створення БІ у формі некомерційної структури відкриває до грантових коштів, комунальної установи – до бюджетного фінансування та можливості участі у регіональних і державних програмах підтримки і розвитку малого та середнього

Продовження таблиці 2

1	2	3	4
Кластер	Об'єднання пов'язаних між собою підприємств, установ та організацій одного або різних видів діяльності, які географічно близько розташовані і взаємодіють в певній галузі для досягнення спільної мети	Зміцнення місцевої економіки через налагодження комунікації і поглиблення співпраці між місцевими підприємствами, установами та організаціями різних видів діяльності; диверсифікація економіки територіальної громади через активізацію суб'єктів різних видів діяльності, зокрема з огляду на можливість їхньої участі в кластері; формування всього «ланцюжка» виробництва продукту в межах громади; поступове наповнення місцевого ринку праці затребуваними кваліфікованими кадрами завдяки взаємодії бізнесу та закладів освіти.	Збільшення кількості робочих місць в громаді сприяє зростанню податкових доходів ТГ
Крауфандингові проекти	Публічний збір коштів серед значної кількості фізичних осіб та організацій на добровільній основі з метою реалізації конкретного проекту (або підтримки певної інституції), ініціаторами якого є фізичні особи, організації, органи місцевого самоврядування та інші.	Залучення місцевих мешканців до управління громадою через участь у фінансуванні проекту; можливість трансформації заощаджень населення в інвестиційні ресурси; змога реалізації більшої кількості проектів, зокрема інноваційних або соціально значущих.	Акумуляція додаткових фінансових ресурсів для запуску стартапів та соціальних підприємств, а також відновлення постраждалого внаслідок бойових дій приватного житла та інфраструктури
Державно-приватне партнерство	Співробітництво між ТГ та приватними партнерами для взаємовигідної співпраці на довгостроковій основі у створенні (відновленні) нових та/або модернізації існуючих об'єктів, які потребують залучення інвестицій, та у користуванні такими об'єктами	Підвищення ефективності управління об'єктами комунальної власності; покращення якості публічних послуг для населення та бізнесу; сприяння залученню інвестицій; створення умов для використання новітніх технологій та запровадження інновацій;	Зменшення фінансового навантаження на місцевий бюджет
Участь ОМС у створенні страхового бізнесу	Місцеві органи влади можуть виступати як засновники страхових організацій (компаній)	Можливість страхування низки муніципальних ризиків та використання накопичених страхових резервів на реалізацію програм місцевого розвитку	Можливість залучення ТГ додаткових фінансових ресурсів та збільшення обсягу доходів від операцій з капіталом

Джерело: складено за даними [7; 8; 11; 13; 14]

Вони спрямовані на формування стратегій для залучення зовнішнього фінансування, створення умов для підвищення економічної привабливості, залучення інвестицій на цілі розвитку та підтримку бізнесу (у т.ч. малого й середнього), стимулювання економічної активності на території громад, збільшення кількості робочих місць, просуванню нових перспективних стартапів, проєктів та ініціатив, що сприятиме збільшенню обсягів податкових надходжень до місцевого бюджету. Органам управління цих громад необхідно вести роботу з оптимізації видатків шляхом перегляду їх структури, визначення можливості скорочення обсягів за окремими статтями поточних витрат на користь капітальних витрат, які можуть дати у майбутньому економію бюджетних коштів. Тому задля досягнення цілей динамічного розвитку та забезпечення фінансової стійкості на тривалу перспективу у структурі бюджету ТГ обов'язково мають бути закладені такі прогресивні компоненти як, зокрема, бюджет розвитку.

Ще одним із важливих і перспективних в умовах воєнного стану інструментом зміцнення фінансової стійкості ТГ є фінансування від Європейського Союзу, урядів іноземних держав та міжнародних організацій, що надається у вигляді грантів, міжнародної технічної допомоги та у формі майна, робіт чи послуг, а також фінансових ресурсів. Робота у напрямку отримання грантових надходжень ведеться задля отримання додаткового фінансування на цілі розбудови та модернізації інфраструктури відповідних громад, а також підготовки до реалізації проєктів їх повоєнного соціально-економічного розвитку. Очевидними перевагами такого джерела коштів є, перш за все, безповоротність, відсутність виникнення боргових зобов'язань та, відповідно, відсутність сплати відсотків чи будь-яких інших платежів за користування такими ресурсами. Однак для цього джерела фінансування притаманний високий рівень конкуренції та складна конкурсна основа вибору переможців.

В Україні, де доступ до інших джерел є вкрай обмеженим, гранти можуть мати вирішальне значення у реалізації різноманітних проєктів у

сфері місцевого розвитку та виконувати супровідну і підтримуючу функції. Однак отримання коштів з цього джерела вимагає наявності конкурентоспроможного проєкту, який міг би бути профінансованим грантодавцем, та його відповідності стратегічному плану соціально-економічного розвитку ТГ [15, с. 413-414]. З огляду на нинішню ситуацію, ТГ слід зосередити зусилля у напрямі пошуку та залучення зарубіжних і міжнародних донорів до фінансування програм та проєктів соціально-економічного розвитку місцевих громад, спрямованих на досягнення цілей сталого розвитку, а також набути досвіду і практичних навичок з питань підготовки грантових заявок та пакету необхідних документів. Це дозволить вирішити низку проблемних питань щодо фінансування таких сфер, як освіта, охорона здоров'я, соціальний захист (зокрема й надання допомоги внутрішньопереміщеним особам), захист довкілля тощо.

Брак власних фінансових ресурсів задля вирішення поточних проблем розвитку ТГ може бути також компенсований значними можливостями, які відкривають Програми у рамках Європейського інструменту сусідства (ЄІС) та інших інструментів ЄС. Сьогодні частина прикордонних ТГ уже реалізують проєкти у рамках Програм транскордонного співробітництва, спрямовані на розвиток медицини, розбудову дорожньої інфраструктури, забезпечення екологічної безпеки, покращення рекреації, підтримку культури та покращення якості державного управління. Перспективними проєктами, що можуть бути реалізованими спільно із суміжними прикордонними територіями сусідніх європейських країн, є: розвиток дошкільної освіти, культури (зокрема, популяризація місцевої історико-культурної спадщини), мистецтва, медицини, спорту, туризму; належне поводження з твердими побутовими відходами; розвиток прикордонної інфраструктури (зокрема, відкриття нових пунктів пропуску); впровадження спільних бізнес-проєктів та обмін досвідом. Реалізація зазначених проєктів в Україні сприятиме зростанню фінансової стійкості багатьох ТГ.

В нинішніх умовах, саме ТГ та ОМС повинні виступити у цьому питанні одними з першочергових ініціаторів, особливо якщо мова йде про громади та регіони, які постраждали внаслідок воєнного стану, а також ті, які віддалені від зони бойових дій, але розташовані поруч із кордоном з ЄС.

Іншим джерелом підвищення фінансової стійкості ТГ є ресурси, акумульовані у цільових фондах, які можуть створюватися ТГ відповідно до Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» [16]. Впродовж останніх років особливої популярності набули фонди розвитку громад, які функціонують як неприбуткові організації [17] в межах конкретних територій, а їх діяльність спрямована на акумулювання грошових коштів у вигляді благодійних внесків з подальшим спрямуванням їх на заходи і проекти розвитку ТГ, що здійснюється, як правило, у формі грантової підтримки. Ці організації залучають для розвитку місцевих громад ресурси з різних джерел фінансування (бюджетні асигнування, благодійні внески від населення і бізнесу, гранти та інвестиції), залишаючись при цьому незалежними від влади, донорів та інших організацій у фінансових рішеннях. Вони фокусують свою діяльність виключно на фінансуванні конкретних місцевих потреб, спрямованих на забезпечення сталого розвитку ТГ та поліпшення якості життя її мешканців шляхом надання коштів іншим некомерційним організаціями переважно у формі грантової підтримки. Фонди розвитку громад прагнуть бути постійним джерелом коштів для ТГ та постійно підвищувати свою фінансову незалежність шляхом розширення спектра джерел фінансування та створення власного ендавменту.

Фонди розвитку громад позитивно впливають на процеси забезпечення фінансової стійкості ТГ. З одного боку, якщо фонд розвитку утворений територіальною громадою, будь-які надходження в його межах позитивно позначаються на обсягах доходів спеціального фонду бюджету ТГ та можуть бути використані на фінансування різного роду заходів та проектів. А з іншого боку, окремі витрати та інвестиції фонду розвитку громади можуть сприяти розширенню дохідної бази для бюджету ТГ.

З огляду на зазначені вище особливості, фонди розвитку громад можуть і повинні стати активними учасниками процесу післявоєнного відновлення вітчизняної економіки в межах своєї територіальної громади, спрямовуючи акумульовані ресурси на цілі будівництва та реконструкції закладів освіти, охорони здоров'я, центрів надання адміністративних послуг тощо, ліквідацію завданої воєнними діями шкоди навколишньому середовищу та екології, відновлення об'єктів критичної інфраструктури (перш за все водо-, тепло-, електропостачання), реконструкцію пам'яток культури, а також забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб та осіб, які втратили його внаслідок військових дій, спричинених збройною агресією рф.

Особливу увагу фондам розвитку громад слід приділяти збору благодійних пожертв не лише від підприємств та організацій, а також фізичних осіб, зокрема тих представників територіальних громад, які внаслідок воєнних дій виїхали за кордон і мають стабільне місце праці. Популяризацію діяльності фондів розвитку громад доцільно здійснювати й серед представників української діаспори за кордоном, історичні корені яких виходять з тих територій, що найбільше постраждали від військової агресії.

Джерелом формування ресурсної бази фондів розвитку громад можуть бути також кошти, які надходять від урядів та органів місцевої влади територіальних громад іноземних країн, які анонсували свою фінансову участь у відбудові окремих міст і громад України. Так, відповідно до запропонованої Президентом України концепції шефства над постраждалими внаслідок воєнних дій територіями окремі країни надали позитивну відповідь щодо участі у цьому процесі: над відновленням Житомирської області погодились взяли шефство Литва, Латвія та Естонія; м. Києва і Київської області - Великобританія; м. Харкова – Туреччина; м. Маріуполя і м. Одеси – Греція; Миколаївської області – Данія; Дніпропетровської області – Чехія; Чернігівської області – Латвія і Франція; м. Запоріжжя – Австрія [18; 19]. На нашу думку, фонди розвитку громад можуть стати оптимальним механізмом

для отримання і використання цих коштів, який буде ефективним за умови забезпечення належного контролю і прозорості операцій.

Цілком зрозуміло та очевидним є те, що для забезпечення належного рівня фінансової стійкості ТГ необхідна об'єктивна і оперативна інформація про зміни, що відбуваються в системі управління фінансами ТГ. Вважаємо, що у зв'язку з такою потребою ТГ слід організувати систему регулярного моніторингу, яка дасть змогу отримувати релевантну інформацію для прийняття своєчасних та ефективних управлінських рішень, зокрема й тих, які пов'язані із забезпеченням фінансової стійкості громади. При цьому виокремимо такі завдання моніторингу: отримання об'єктивної інформації про поточний стан фінансових ресурсів та активів ТГ і тенденції їх зміни; виявлення фінансових чинників, системний аналіз та оцінка їх впливу на показники фінансової стійкості громади; прогнозування, ідентифікації та пом'якшення різних ризиків, які можуть загрожувати фінансовій стійкості громад; розроблення інструментарію та підготовка фінансових рішень з метою підвищення рівня фінансової стійкості ТГ у коротко – та довгостроковому періодах.

В межах цієї системи задля забезпечення ефективного контролю за доходами та видатками бюджетів ТГ доцільно передбачити процедури громадського аудиту, спрямованого на перевірку раціонального використання бюджетних коштів, фінансово-господарської діяльності юридичних осіб (комунальних підприємств) та виконавчих ОМС – розпорядників коштів. Іншим напрямом функціонування цієї системи повинно бути регулярне виявлення та оцінка потенційних ризиків (зокрема, таких як економічні спади, демографічні зміни, політична нестабільність, стихійні лиха, ринкова волатильність, зміни на ринку праці тощо). Систематично оцінюючи ці ризики, ТГ можуть встановити ймовірність їх настання чи рівень потенційного впливу, що дозволить вживати більш цілеспрямованих та ефективних заходів реагування. Система моніторингу повинна бути спрямована, в першу чергу, на раннє виявлення чинників і

ризиків, здатних призвести до зниження рівня фінансової стійкості ТГ, а також забезпечення ОМС достовірною інформацією для прийняття ефективних фінансових рішень на рівні оперативного та стратегічного управління.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Фінансова стійкість є вагомою та комплексною характеристикою функціонування і розвитку ТГ, яка відображає здатність громади ефективно управляти своїми фінансовими ресурсами, забезпечувати сталі надходження до бюджету, виконувати покладені на неї соціальні та економічні функції, підтримувати повноцінне життєве середовище для своїх мешканців, надаючи їм високоякісні та доступні публічні послуги. Забезпечення фінансової стійкості ТГ відбувається через здатність генерувати власні доходи, раціонально використовувати виділені бюджетні ресурси, а також ефективну взаємодію зі суб'єктами, що функціонують на усіх рівнях прояву фінансових відносин, що формує належне підґрунтя для ефективного та стабільного функціонування громади.

Аналіз структури доходів місцевих бюджетів свідчить про суттєву роль податкових надходжень у зміцненні фінансової стійкості ТГ, що проявляється у постійному зростанні їх частки та поступове зниження залежності від офіційних трансфертів держави. Водночас існує потреба у ревізії фінансової політики ТГ, розширенні бази місцевих податків і зборів, поширення практики самооподаткування в ТГ, забезпеченні прозорого управління бюджетом, підвищенні ефективності системи збору податків, раціональному здійсненні видатків для збалансованого розвитку території. Важливим також для зміцнення дохідної бази та, відповідно, фінансової стійкості ТГ є ефективне управління наявними активами, які перебувають на балансі ТГ, проте не задіяні у повсякденній діяльності через використання механізмів оренди, фінансового лізингу та продажу.

Зважаючи на виклики воєнного стану в Україні та процеси економічної нестабільності, підвищення фінансової стійкості ТГ слід забезпечувати не

лише за рахунок розширення дохідної бази, а й економії коштів та майна громад, формування фінансових резервів на зумовлені воєнним станом непередбачені видатки (зокрема й ліквідацію наслідків бойових дій) та підтримку процесів забезпечення життєздатності громади, дотримання виваженої практики управління місцевими запозиченнями з метою зниження боргового навантаження, поступове формування бюджету розвитку, використання механізмів грантової підтримки.

Досягнення цілей повоєнного відновлення територій та громад в Україні повинно здійснюватися на основі комплексного підходу, який передбачає створення та функціонування фондів розвитку громад, а також застосування відповідних організаційно-економічних механізмів, спрямованих на формування стратегій для залучення зовнішнього фінансування, створення умов для підвищення економічної привабливості, залучення інвестицій на цілі розвитку та підтримку бізнесу (у т.ч. малого й середнього), стимулювання економічної активності на території громад, збільшення кількості робочих місць, просуванню нових перспективних стартапів, проєктів та ініціатив, що сприятиме збільшенню обсягів податкових надходжень до бюджетів ТГ.

В цьому контексті, подальший аналіз та розробка ефективних стратегії забезпечення фінансової стійкості ТГ, розроблення науково-методичних підходів щодо оцінювання їх впливу на результати функціонування громад у майбутньому, а також ефективних фінансових механізмів для забезпечення фінансового добробуту територій в продовж воєнного стану та післявоєнний період виступають предметом для подальших досліджень.

Література

1. Бондарук Т.Г., Бондарук І.С., Дубина М.В. Методичний інструментарій оцінки фінансової стійкості місцевих бюджетів України. *Світ фінансів*. 2019. Вип. 2 (59). С. 60–72.
2. Бурик М.М. Забезпечення фінансової стійкості територіальних громад в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2024. № 6.

URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/3929>. (дата звернення: 21 січня 2025 р.).

3. Возняк Г.В., Патицька Х.О. Бюджетні детермінанти забезпечення стійкості територіальних громад: воєнна адаптація та орієнтири повоєнного відновлення. *Фінанси України*. 2023. № 8. С. 81-96.

4. Кожухова Т.В., Бочарова Ю.Г., Судакова Ю.О. Формування і виконання бюджетів територіальних громад: проблеми і напрями підвищення ефективності. *Торгівля і ринок України*. 2023. № 2(54). С. 90-100.

5. Костирко Л.А. Методичні засади комплексного аналізу фінансової стійкості місцевих бюджетів. *Фінансовий простір*. 2016. № 1(21). С. 83-90.

6. Лисяк Л.В., Кушнір А.І. Фінансова стійкість місцевих бюджетів: теоретичний аспект. *Молодий вчений*. 2019. № 1 (65). С. 472–475.

7. Пітюлич М.М., Крупка А.Я., Мінкович В.Т., Чакій О.І. Детермінанти розвитку та їх вплив на фінансову стійкість територіальних громад. *Регіональна економіка*. 2023, №1. С. 34-44.

8. Раделицький Ю. О. Місцеві бюджети в умовах фінансової децентралізації в Україні. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2019. 443 с

9. Скільки в Україні переселенців і де найбільше ВПО: статистика за областями. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/skilki-ukrayini-pereselentsiv-i-de-paybilshe-1729603384>. (дата звернення: 11 січня 2025 р.).

10. Державний веб-портал бюджету для громадян «Open Budget». URL: <https://openbudget.gov.ua/> (дата звернення: 15 січня 2025 р.).

11. Кириленко О., Малиняк Б., Письменний В., Русін В. Планування та управління фінансовими ресурсами територіальної громади: навч. посіб. Київ: Асоціація міст України, ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 396 с.

12. Arends H., Brik T., Herrmann B., Roesel F. Decentralization and trust in government: Quasi-experimental evidence from Ukraine. *Journal of Comparative Economics*. 2023. Vol. 4(51). pp. 1356-1365.

13. Сторонянська І.З., Дуб А.Р., Патицька Х.О. Місцевий економічний розвиток у територіальних громадах: антикризові інструменти у воєнний і післявоєнний період: Посібник. Львів: Проєкт USAID «ГОВЕРЛА», 2022. 75 с.

14. Цимбалюк І.О., Павліха Н.В., Корнелюк О.А. Місцеві бюджети як основа фінансової самостійності та конкурентоспроможності територій. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 55 (Вересень). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-107>. (дата звернення: 3 січня 2025 р.).

15. Управління інноваційним розвитком соціально-економічних систем : колективна монографія / за заг. ред. Храпкіної В. В., Пічик К. В. Київ: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2024. С. 411-422.

16. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.01.2025).

17. Poliak L. The role of community foundations in local development – Slovak experience. *Theoretical and Applied Economics*. 2014. vol. XXI. №1(590). pp. 75-86.

18. Колесніченко О. Шефство країн над відбудовою регіонів: чи спрацювала ідея Зеленського. *Економічна правда*. 2023. 10 березня. URL: <https://epravda.com.ua/publications/2023/11/10/706443/> (дата звернення: 16.01.2025).

19. Вівчарик Н. Відбудова України: як і за чиї гроші. *Український тиждень*. 2023. 19 жовтня. URL: <https://tyzhden.ua/vidbudova-ukrainy-iak-i-zachyi-hroshi>. (дата звернення: 16.01.2025).

References

1. Bondaruk, T.H., Bondaruk, I.S. and Dubyna M.V. (2019), “Methodological tools for assessing the financial sustainability of local budgets in Ukraine”, *Svit finansiv*, vol. 2(54), pp. 60-72.

2. Buryk, M.M. (2024), “Ensuring the financial sustainability of territorial communities in Ukraine”, *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok*, vol. 6, available at: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/3929> (Accessed 21 January 2025).

3. Voznyak, H.V. and Patyts'ka, K.H.O. (2023), “Budgetary determinants of ensuring the sustainability of territorial communities: military adaptation and guidelines for post-war recovery”, *Finansy Ukrayiny*, vol. 6, pp. 81-96.

4. Kozhukhova, T.V., Bocharova, Y.G. and Sudakova, Y.O. (2023), “Formation and implementation of budgets of territorial communities: problems and directions of increasing efficiency”, *Torhivlya i rynok Ukrayiny*, vol. 2(59), pp. 90-100.

5. Kostyrko, L.A. (2016), “Methodological principles of a comprehensive analysis of the financial sustainability of local budgets”, *Finansovy prostir*, vol. 1(21), pp. 83-90.

6. Lysyak, L.V. and Kushnir, A.I. (2019), “Financial sustainability of local budgets: theoretical aspect”, *Molodyy vchenyy*, vol. 1(65), pp. 472-475.

7. Pityulych, M.M., Krupka, A.Ya., Minkovych, V.T. and Chakiy, O.I. (2023), “Determinants of development and their impact on the financial stability of territorial communities”, *Rehional'na ekonomika*, vol. 1, pp. 34-44.

8. Radelyts'kyi, YU. O. (2019), “Local budgets in the context of financial decentralization in Ukraine”, Abstract of Doctor dissertation, Money, finance and credit, Lviv National Ivan Franko University, Lviv, Ukraine.

9. RBC-Ukraine (2024), “How many displaced people are there in Ukraine and where are the most IDPs: statistics by region”, available at: <https://www.rbc.ua/rus/news/skilki-ukrayini-pereselentsiv-i-de-naybilshe-1729603384>. (Accessed 11 January 2025).

10. Open Budget (2025), “State budget web portal for citizens”, available at: <https://openbudget.gov.ua/>. (Accessed 15 January 2025).

11. Kyrylenko, O., Malyniak, B., Pysmennyi, V. and Rusin, V. (2015), *Planuvannya ta upravlinnya finansovymy resursamy terytorial'noyi hromady* [Planning and management of financial resources of the territorial community], Association of Ukrainian Cities, Kyiv, Ukraine.

12. Arends, H., Brik, T., Herrmann, B. and Roesel, F. (2023), “Decentralization and trust in government: Quasi-experimental evidence from Ukraine”, *Journal of Comparative Economics*, Vol. 4(51), pp. 1356-1365.

13. Storonyanska, I.Z., Dub, A.R. and Patytska, H.O. (2022), *Mistsevy ekonomichnyy rozvytok u terytorial'nykh hromadakh: antykrizovi instrumenty u voyennyi i pislyavoyennyi period* [Local economic development in territorial communities: anti-crisis tools in the war and post-war period], USAID «HOVERLA», Lviv, Ukraine.

14. Tsymbalyuk, I.O., Pavlikha, N.V. and Kornelyuk, O.A. (2023), “Local budgets as the basis for financial independence and competitiveness of territories”,

Ekonomika ta suspil'stvo, Vol. 55, available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-107>. (Accessed 03 January 2025).

15. Hrapkina, V.V., and Pichyk, K.V. (2024), *Upravlinnya innovatsiynym rozvytkom sotsial'no-ekonomichnykh system* [Management of innovative development of socio-economic systems], Publishing House of the Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv, Ukraine.

16. The Verkhovna Rada of Ukraine (1997), The Law of Ukraine “On Local Self-Government in Ukraine”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>. (Accessed 12 January 2025).

17. Poliak, L. (2014), “The role of community foundations in local development – Slovak experience”, *Theoretical and Applied Economics*, vol. XXI, №1(590), pp. 75-86.

18. Kolesnichenko, O. (2023), “Patronage of countries over the reconstruction of regions: did Zelensky's idea work?”, *Ekonomichna pravda*, March 10, available at: <https://epravda.com.ua/publications/2023/11/10/706443/> (Accessed 16 January 2025).

19. Vivcharyk, N. (2023), “Rebuilding Ukraine: how and for whose money”, *Ukrayins'kyi tyzhden'*, October 19, available at: <https://tyzhden.ua/vidbudova-ukrainy-iak-i-za-chyi-hroshi> (Accessed 16 January 2025).

Стаття надійшла до редакції 31.01.2025 р.